

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Düzenlenen Haklar ve “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı”

M.Fatih ÇINAR*

Öz

Bireyleri, dolayısıyla toplumları refah ve barış içinde birlikte yaşama idealine taşıyacak kuralların insan hakları hukukundan kaynağını aldığı anlaşıldıktan sonra, uluslararası toplum bu kuralların belirlenmesi, tanıtılması, uygulanması ve takibi aşamalarına geçmiştir. Avrupa Konseyi ülkeleri tarafından kabul edilen İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme (AİHS) ve Sözleşme ile kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) bu ideale ulaşma yönünde üstün bir başarı sergilemiştir.

İncelemenin ilk bölümünde, insan hakları olgusunun terim karşılığı üzerinde durulduktan sonra temel hak ve özgürlükler konsepti altında pozitif hukukta yer alması süreciyle ilgili kısa bilgi sunulmaktadır. Avrupa Konseyi çerçevesinde oluşturulan temel hak ve özgürlükleri koruma sisteminin temelini AİHS oluşturmakla birlikte bu sözleşmeye zaman içinde onaltı protokol eklenmiştir. Bu eklemeler sebebiyle Sözleşme ve Ek Protokoller ile belirlenen haklara tek kaynaktan erişme gücü vardır. Bu gücü giderme gayesiyle çalışmanın ikinci bölümünde AİHS'nin kapsamına giren tüm haklar birincil kaynaklarıyla derlenerek sunulmuştur. Müteakiben, Sözleşme'nin ve Mahkemenin kararlarının iç hukukumuzdaki etkileri ve insan haklarının nicelik ve nitelik olarak genişleyen özelliği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın odak konusunu AİHS madde (md.) 8 'Özel ve Aile Hayatına Saygı' ilkesi oluşturmaktadır. Bu hakkın kapsamının, yani içeriğinin ve şümulünün daha iyi anlaşılabilmesi için geçmişten günümüze maddenin AİHM tarafından yorumlanış şekli ve güncel kararları sunulmuştur. İncelemenin sonuç bölümünde genel değerlendirmeye birlikte insan haklarının korunmasında kilit rol oynayan yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı kadar önemli olan AİHM kararlarının uygulanmasının önemi bağlamında, 'yargının etkinliği' olgusuna vurgu yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı, Yargının Etkinliği

Rights Regulated in the European Convention on Human Rights and “Right to Respect for Private and Family Life”

Abstract

After it was understood that the rules which will carry individuals, and therefore societies, to the ideal of living together in prosperity and peace, have their origins in human rights law, the international community has moved on to the stages of determining, introducing, implementing, and watch on these rules. The European Convention of Human Rights (ECoHR) accepted by the countries of the Council of Europe and the European Court of Human Rights (ECrHR) established by this convention has shown great success in realizing this ideal.

In the first part of the review, after focusing on the term of human rights, brief information about the process of taking place in positive law under the concept of fundamental rights and freedoms is presented. Although the ECoHR forms the basis of the system of protection of fundamental rights and freedoms established within the framework of the Council of Europe, sixteen protocols have

* İstinye Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi, fatih.cinar@istinye.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1849-7161>.

Makale Geliş Tarihi: 14.12.2021, Makale Kabul Tarihi: 29.06.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article)

*Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

Doi: 10.51524/uhusbad.1036382

been attached to this convention over time. Due to these additions, it is difficult to access the rights determined by the contract and additional protocols from a single source. In order to overcome this difficulty, in the second part of the study, all the rights within the scope of the ECoHR have been compiled and presented with their primary sources. Subsequently, the effects of the Convention and the Court's decisions on Turkish domestic law and the expanding character of human rights in terms of quantity and quality are emphasized. The focus of the study is ECoHR article 8 'Respect for Private and Family Life' principle. In order to better understand the content and scope of this right, the way the article has been interpreted by the ECtHR from past to present and current decisions are presented. In the concluding part of the review, together with the general assessment, the 'effectiveness of the judiciary' phenomenon is emphasized in the context of the importance of the implementation of the ECtHR decisions which plays a key role in the protection of human rights, which is as important as the independence and impartiality of the judiciary.

Keywords: European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights, Right to Respect for Private and Family Life, Efficiency of the Judiciary

---

Giriş

İnsanlar, binlerce yıllık insanlık tarihinin sadece son yüz yılında bireylerin özgür, eşit, akıl sahibi ve birbirlerinin kardeşi olduğu anlayışına erişebilmiştir. Antik çağlarda, Stoacı felsefede olduğu gibi (Caniklioğlu, 2001,461 vd.) insan hakları ideale ilişkin çeşitli izler bulmak mümkün ise de 1948 Birleşmiş Milletler (BM) *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'nin (İHEB) kabul ettiği çağdaş anlayışı aramak fazlaca iyimser bir yaklaşım olmaktadır. Dünya savaşları sürecinde yaşanan büyük yıkımlar, çekilen büyük acılar ve sıkıntılar insanların ya birlikte ve barış içinde yaşayacaklarını ya da hep birlikte yok olacaklarını çok açık bir şekilde göstermiştir. Böylece toplumları barış ve refaha götüreceği yolun insan hak ve özgürlüklerinin kabul edilmesinden ve kararlı bir şekilde korunmasından geçtiği anlaşılmıştır.

Bu kabuller istikametinde, İHEB'in 2'nci maddesi "*ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin, insanların özgür ve eşit haklara sahip*" olduklarını deklare etmiştir. Güçlü bir vurguyla açıklanan bu hak ve özgürlüklerin 'insancıl hukuk' ile bağlantılı olan önemli bir bölümü tavsiye niteliğinde açıklamalar olarak görülmemiş, *jus cogens* terimiyle ifade edilen emredici kurallar olduğu uluslararası toplum tarafından benimsenmiştir (legal.un.org, 2019). Bir sonraki aşamada kuralların uygulanıp uygulanmadığının izlenmesini sağlayacak ve ihlal söz konusu olduğunda çeşitli yaptırımlar uygulayacak etkin bir insan hakları denetim sistemi geliştirilmeye çalışılmıştır. İnsan haklarına saygı duymayan ve denetim sisteminin içinde olmayı kabul etmeyen hiçbir devlet artık çağdaş uluslararası toplumun bir parçası ve paydaşı olamayacak kararlılığıyla, takip eden süreçlerde ileri adımlar atılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde insanlığın, insan hakları konusunda bilişsel evriminde önemli bir dönüşüme şahit oluyoruz. İnsan hakları hukukunun uluslararası toplum tarafından tanımlanması, tanınması ve korunması amacıyla hem ulusal hem de uluslararası düzeyde mekanizmalar oluşturulması tüm insanlık bakımından devrim niteliğinde bir gelişmedir (Turhan, 2007: 307). Örgütlenmesini BM Antlaşması ile yapılandıran uluslararası toplum, insan hakları konusunda öncül rol oynamaya başlamıştır. Türkiye, BM Antlaşmasını kabul etmiş Resmî Gazete'de (R.G.: 6092) yayınlamış ve iç hukuku haline getirmiştir. Uluslararası toplum insan hakları ile ilgili birçok uluslararası belge yayınlamış ve antlaşmalar kabul etmiştir. Bunlar arasında BM Örgütü tarafından kabul edilerek yayınlanan İHEB çağ açan bir belgedir ve takip eden dönemde insan haklarının ivmelenmesini sağlayan itici güç olacaktır. Türkiye aldığı bir Bakanlar Kurulu kararıyla İHEB'i RG'de yayınlamak, okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulmasını sağlamak ve radyo ve gazete neşriyatlarında bulunulmasını önermek suretiyle İHEB'in düzenlediği insan hak ve özgürlüklerini benimsediğini ortaya koymuştur (R.G.: 7217).

BM Örgütü kuruluş felsefesinden aldığı ilham ile takip eden dönemlerde de hak ve özgürlükler açısından ileri adımlar atmaya devam etmiştir. Türkiye'nin de taraf olduğu ve klasik hakları düzenleyen, ikiz sözleşmeler olarak da anılan (Öden ve Esen, 2016: 127) *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme* ile sosyal hakları düzenleyen *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme* 1966 yılında kabul edilmiştir (R.G.:25175 ve 25196). İnsan haklarının korunmasında uluslararası ceza hukuku boyutuyla önemli işlevler görmesi beklenen *Uluslararası Ceza Divanı* (UCD) 2002 yılından itibaren

yargı yetkisi kazanmıştır. Bu öncül Divan'a Türkiye henüz taraf olmamıştır. İnsan hak ve özgürlüklerini tanıma ve koruma çabalarında ilerleme kaydeden toplumların, barış ve refaha daha hızlı bir şekilde ulaşmayı başardıkları gözlemlenmektedir (Lijphart, 1996: 41).

Avrupa ülkelerinin insan hakları konusunda attığı en ileri adım, 1949 yılında Avrupa Konseyinin kurulması sonrasında 1950 yılında kabul edilen AİHS ve zaman içinde eklenen Ek Protokoller olmuştur (echr.coe.int, 2021). BM tarafından insan haklarının korunması için çeşitli mekanizmalar geliştirilmiş ayrıca hem Afrika'da hem de Amerika'da insan hak ve özgürlüklerini esas alan benzer sözleşmeler imzalanmıştır. Ancak hiçbirisi kapsam, güvence, sürdürülebilirlik, etkinlik ve gelişime açıklık kriterleri bakımından Avrupa Konseyi'nin yarattığı başarı seviyesine erişememiştir (Gemalmaz,2001:364).

Türkiye Cumhuriyeti, konjonktürel kaygıları nedeniyle zaman zaman haklar alanında çekingen tutum takınmış ise de hatta bazı dönemlerde negatif görüntüler vermiş olsa da kuruluşundan itibaren uluslararası toplumun attığı ileri adımları takip etmeye çalıştığını söylemek mümkündür. BM Antlaşmasını ve İHEB'i kabul etmesi, Avrupa Konseyinin kurucuları arasında yer alması bunun en bariz göstergeleridir. Aynı yaklaşımdan hareketle 04.11.1950 tarihinde hazırlanmış ve 03.09.1953'te yürürlüğe girmiş olan AİHS'i 10.03.1954 tarihli ve 6366 sayılı (s.) Kanun ile onaylayarak iç hukuku haline getirmiştir (R.G.:8662).

AİHS ile kabul edilen hak ve özgürlükler ilk ortaya çıktığı sekliyle kalmamıştır. Birincil olarak Sözleşme kapsamındaki maddeler AİHM tarafından özgürlükler lehine yorum yapılmak suretiyle genişletilmiş; ikincil olarak Avrupa Konseyi tarafından AİHS'ne getirilen Ek Protokoller ile yeni hak ve özgürlük alanları yaratılmıştır.

İncelemenin odağını 'Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı' oluşturmakla birlikte bu hakkın temellerinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle insan hakları olgusunun terim değeri üzerinde durulacak ve AİHS'nin tanıdığı hak ve özgürlükler tadadî olarak sayılacaktır. Devam eden aşamada hak ve özgürlüklerin korunmasının yargısal organını oluşturan AİHM'nin kuruluş ve işleyişi ana hatlarıyla incelenecektir.

Çalışmamızın ana bölümünde AİHS 8'inci maddesinde düzenlenmiş olan 'Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı' üzerinde durulacaktır. Konuya ilişkin yakın tarihli AİHM içtihatları sunulmak suretiyle Mahkemenin özel ve aile hayatına saygı hakkına güncel yaklaşımı tespit edilmeye çalışılacaktır.

İncelemenin son bölümünde makale kapsamında incelenen yakın tarihli bireysel başvuru kararlarına yönelik ayrı ayrı yorum getirilecektir. Sonuç bölümünde ise AİHM'nin haklar bağlamında getirdiği motivasyon ve Türkiye'ye sağladığı pozitif etki ile özel ve aile hayatına saygı hakkının pratiğine ilişkin bir değerlendirme sunulacaktır. Makale, bireysel başvuru kararlarının önemi, yargı kararlarının uygulanmamasının doğuracağı riskler çerçevesinde 'yargının etkinliği' konseptinin değeri üzerine vurgu yapılarak tamamlanacaktır.

1. 'İnsan Hakları' Olgusunun Terim Değeri

İnsan hakları olgusu, 'insan' ve 'hak' kavramları üzerine kurulmuş hukuksal bir alandır (Hekimoğlu, 2002: 53 vd.). Bu anlamda 'insan' terimi Medeni Kanun'daki tam ve sağ doğmuş olan kişi ile özdeş bir anlam ifade etmektedir. Anne karnındaki ceninin haklarının neler olabileceği ve korunması usulü ayrıksı bir inceleme konusunu oluşturmaktadır. 'Hak' terimi ise Georg Jellinek'in geliştirdiği karma teoriye göre; "hukuken korunan ve sahibine korunmadan yararlanma yetkisi tanınan menfaat" olarak kabul edilir (Çınar ve Doğan, 2020: 75).

Bu aşamada karşımıza kamu özgürlükleri kavramı çıkmaktadır (Gözler, 2018: 402). Kamu özgürlükleri, uluslararası hukukta tanımını bulan "insan haklarının pozitif hukuk aracılığıyla düzenlenip güvenceye kavuşturularak ulusal hukukta uygulamaya taşınan kısmı", bir başka ifade ile yürürlükteki hukukun tanıdığı haklar olarak kabul edilmektedir (Aybay, 2015: 76). Buradan hareketle bir hak ve özgürlük alanının yürürlükteki hukuk tarafından koruma altına alınmış olması 'kamusal – temel' hak ve özgürlüğe

dönüştüğü anlamına gelmektedir. İnsan haklarının kavramsal genişliği, temel hak ve özgürlüklerinin pratik kapsamına nazaran çok daha geniş bir perspektifi yansıtmaktadır (Kapani, 1987: 127). İnsan hakları hukukuna yönelik genel algı, yürürlüğe konulmuş yazılı hukuktan daha geniş boyutlu olduğu yönündedir. İç hukuk tarafından yargısal koruma altına alınmamış olsa da uluslararası sözleşmelerde garanti altına alınan hakların insan hakkı olduğundan kuşku duyulmaz ama bir ülke vatandaşlarının bu insan haklarından fiilen yararlanmaları ancak bu hakkın bir temel hak ve özgürlük olarak iç hukukta benimsenmesi ile mümkün olabilir (Doğan, 2015: 45).

2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokoller

AİHS esinlendiği İHEB'in tanıdığı hak türleri bakımından daha dar kapsamlı olmakla birlikte, düzenlediği her hak için daha derin ve geniş kapsamlı içerik taşıyan hukuksal bir belge niteliğindedir. AİHS'nin 33 ve 36'ncı maddeleri, getirdiği düzenlemelerle taraf devletlere hem ihlal yapmama sorumluluğu getirmiştir hem de diğer devletlerin ihlal oluşturabilecek eylem ve işlemlerini takip edebilecek yetkiler bahşetmiştir. Sözleşme'nin getirdiği önemli yeniliklerden biri de bireyin uluslararası hukuk süjesi haline gelmiş olmasıdır.

Sınırlı sayıdaki hak ve özgürlükler için dahi olsa bireyin uluslararası bir yargı organında kendi 'Leviathan' devletini dava edebilme imkânına sahip olması insan hakları açısından önemli bir gelişmedir. Bunun yanı sıra birey kendi devleti dışında haklarını ihlal eden herhangi bir taraf devlet aleyhine de başvuruda bulunabilmektedir. Vatandaş veya yabancı gerçek kişi, Sözleşme'ye taraf olan devlet tüzel kişisini, Sözleşmede düzenlenmiş olan bir hakkını ihlal ettiği iddiasıyla dava edebilmekte, hatta mahkûm ettirebilmektedir ki bu tarihsel bakımdan tekil insana tanınmış en üst düzey statülerden/yetkilerden birini oluşturmaktadır (AİHS md.34).

Sözleşme ve Ek Protokollerde de yer alan düzenlemeler/haklar şunlardır (echr.coe.int ve coe.int, 2021 ayrıca KAYA, 2016):

- 1) İnsan haklarına saygı yükümlülüğü (md.1)
- 2) Yaşam hakkı (md.2)
- 3) İşkence veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya ceza yasağı (md.3)
- 4) Kölelik ve zorla çalıştırma yasağı (md.4)
- 5) Özgürlük ve güvenlik hakkı (md.5)
- 6) Adil yargılanma hakkı (md.6)
- 7) Kanunsuz ceza olmaz (md.7)
- 8) Özel ve aile hayatına saygı hakkı (md.8)
- 9) Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (md.9)
- 10) İfade özgürlüğü (md.10)
- 11) Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü (md.11)
- 12) Evlenme hakkı (md.12)
- 13) Etkili başvuru hakkı (md.13)
- 14) Ayrımcılık yasağı (md.14)

Birinci Protokol: 20.03.1952'de Paris'te imzalaya açılmış ve 18.05.1954'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Onaya Uygun Bulma Kanununu 19.03.1954 gün ve 8662 sayılı RG'de yayınlamış ve taraf olmuştur. Türkiye bu protokolü onaylarken eğitimle ilgili 2'nci maddesine, 'ana ve babanın çocuklarına verecekleri eğitimin kendi din ve felsefi inançlarına göre yapılmasını isteme hakkı bağlamında, 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanununun bu hakkı ihlal ettiğinin iddia edilemeyeceği' noktasında çekince koymuştur. Bu Protokol ile getirilen haklar şunlardır (rm.coe.int, 1952):

- 15) Mülkiyetin korunması (1952-Ek Protokol 1, md.1)
- 16) Eğitim hakkı (1952-Ek Protokol 1, md.2)
- 17) Serbest seçim hakkı (1952-Ek Protokol 1, md.3)

İkinci Protokol: 06.05.1963'te imzaya açılmış ve 21.09.1970'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu 24.07.1967 tarih ve 12655 sayılı RG'de yayımlanmış ve taraf olmuştur. Bu protokol ile AİHM'ne bazı koşullar altında 'danışma görüşü' verme yetkisi tanınmıştır. AİHM'nin yapısını yeniden kurgulayan 11 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle 2 no.lu protokol yürürlükten kalkmış, 11 no.lu Protokol'ün 1'inci maddesiyle yeni 19-51'inci maddeler yürürlüğe girmiştir (rm.coe.int, 1963).

Üçüncü Protokol: 06.05.1963'te imzaya açılmış olup ve 21.09.1970'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Onaya Uygun Bulma Kanununu 24.07.1967 tarih ve 12655 sayılı RG'de yayımlanmıştır ve taraf olmuştur. Protokol ile 29, 30, 34'üncü maddeler değiştirilmiş ancak 11 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle 3'üncü Protokol'ün işlevi kalmamıştır (rm.coe.int, 1963).

Dördüncü Protokol: 16.09.1963'te imzaya açılmış olup ve 02.05.1968'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu 26.02.1994 tarihli 21861 sayılı RG'de Onaya Uygun Bulma Bakanlar Kurulu Kararı'nı 14.07.1994 tarihli 21990 sayılı RG'de yayımlanmış ancak onay belgelerini Avrupa Konseyine teslim etmemiştir. Bu sebeple 4 no.lu Protokol ile tanınan haklar iç hukuk açısından yürürlüğe girmiş, buna karşın AİHM yönünden bireysel başvuruya konu edilemez bir durumda kalmıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Protokolü onaylarken, '*Türkiye'nin işgali ve askeri kontrolü sayesinde hukuka aykırı olarak ülkede bulunan yabancılar açısından topluca sınır dışı edilme yasağının bu kişilere uygulanmayacağına*' dair beyanda bulunmuş olması dikkat çekicidir. Protokolde düzenlenen haklar şunlardır (rm.coe.int, 1963):

- 18) Borçtan dolayı özgürlüğünden yoksun bırakılma yasağı (1963-Ek Protokol 4, md.1)
- 19) Serbest dolaşım özgürlüğü (1963-Ek Protokol 4, md.2)
- 20) Vatandaşların sınır dışı edilmeleri yasağı (1963-Ek Protokol 4, md.3)
- 21) Yabancıların topluca sınır dışı edilmeleri yasağı (1963-Ek Protokol 4, md.4)

Beşinci Protokol: 20.01.1966'da imzaya açılmış olup ve 20.12.1971'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Onaya Uygun Bulma Bakanlar Kurulu Kararı'nı 30.11.1971 tarih ve 14028 sayılı RG'de yayımlanmış akabinde 20.12.1971 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine teslim edilerek yürürlüğe koymuştur. 5 no.lu Protokol ile 22 ve 40'inci maddeler değiştirilmiştir. Komisyon üyelerinin yarısının, Divan üyelerinin üçte birinin olanaklar ölçüsünde her üç yılda bir seçime tabi tutulmalarının sağlanması hükme bağlanmıştır. 11 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle işlevsiz kalmıştır (rm.coe.int, 1966).

Altıncı Protokol: 28.04.1983 tarihinde imzaya açılmış ve 01.03.1985'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu 01.07.2003 tarih ve 25155 sayılı RG'de yayımlanmıştır ve taraf olmuştur. Protokol ile ölüm cezası kaldırılmaktadır. 6'ncı Protokol ile getirilen yenilikler (rm.coe.int, 1983):

- 22) Ölüm cezası kaldırılmıştır (1983-Ek Protokol 6, md.1)
- 23) Savaş zamanında ölüm cezası [savaş veya yakın savaş tehlikesi zamanında ölüm cezası öngörülebilir] (1983-Ek Protokol 6, md.2)
- 24) Ölüm cezası yasağının askıya alınamayacağı, çekince koyulamayacağı (1983-Ek Protokol 6, md.3,4)

Yedinci Protokol: 22.11.1984 tarihinde imzaya açılmış ve 01.11.1988 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu protokolle, üye devletlerin ülkesinde bulunan yabancıların haklarına ve ceza yargılama hukukuna ilişkin konularda bazı düzenlemeler getirilmiştir. Türkiye Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu 25.03.2016 tarih ve 29664 sayılı RG'de yayımlanmış ve taraf olmuştur. Bu protokol ile Sözleşme'ye eklenen haklar şunlardır (rm.coe.int, 1984):

- 25) Yabancıların sınır dışı edilmelerine ilişkin usulî güvenceler getirilmiştir. (1984-Ek Protokol 7, md.1)
- 26) Cezai konularda iki dereceli yargılanma hakkı tanınmıştır. (1984-Ek Protokol 7, md.2)
- 27) Adli hata halinde tazminat hakkı tanınmıştır (1984-Ek Protokol 7, md.3)
- 28) Aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı (non/ne bis in idem) kabul edilmiştir. (1984-Ek Protokol 7, md.4)
- 29) Eşler arasında eşitlik öngörülmektedir (1984-Ek Protokol 7, md.5)

Sekizinci protokol: 19.03.1985'te imzaya açılmış ve 01.01.1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu, 20.04.1989 tarih ve 20145 sayılı RG'de yayımlanmış ve taraf olmuştur. Bu protokol ile Sözleşme'nin 20, 21, 28, 29, 30, 31, 34, 40, 41, 43'üncü maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. Komisyona ve Divana yapılan başvuru sayısındaki artış nedeniyle meydana gelen tıkanıklık ve gecikmelerin ortadan kaldırılmasına ilişkin düzenlemeler öngörülmektedir. AİHS'nin 40'ıncı maddesine 'mahkeme üyelerinin kendi kişisel sıfatlarıyla görev yapacakları ve görevleri süresince bağımsızlıkları, tarafsızlıkları veya bu hakimliğin gerekleriyle bağdaşmayan görevleri üstlenemeyecekleri' hükmü eklenmek suretiyle yargı güvenceleri geliştirilmiştir (rm.coe.int, 1985).

Dokuzuncu Protokol: 06.11.1990'da imzaya açılan 01.10.1994 tarihinde yürürlüğe giren bu protokolle Sözleşme'nin işleyişi düzenlenmiştir. Türkiye 06.11.1990 günü imzalamış buna karşın onay sürecini tamamlamamıştır. Bu protokol kişilere ve kişi topluluklarına, daha önce komisyonca incelenmiş bir konuyu mahkeme önüne getirme yetkisi tanımaktadır. Önceki sisteme göre yapılan bir başvuru komisyon tarafından karara bağlanmış ise bu kararın Divan önüne getirilme olanağı yokken 9'uncu protokol ile bu hak tanınmıştır. Yine önceki başvuru modeline göre sadece ilgili devlet ya da Komisyonun kendisi uyuşmazlığı Divan önüne götürebiliyordu. Böylece bireylere ek bir güvence sağlanmıştır. Bu Protokol 11 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesi sebebiyle uygulamadan kalkmıştır (rm.coe.int, 1990).

Onuncu Protokol: 25.03.1992'de imzaya açılan bu protokol ile 32'nci maddenin birinci fıkrasındaki 'üçte ikisi' ibaresini kaldırmaktadır. 11 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle işlevsiz hale gelmiştir (rm.coe.int, 1992).

Onbirinci Protokol: 11.05.1994'te imzaya açılmış 01.11.1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 4255 sayılı Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu 22.05.1997 tarih ve 22996 sayılı; Protokol'ün tercüme metnini 20.06.1997 tarih ve 23025 sayılı RG'de yayınlamış ve taraf olmuştur. Protokol ile Sözleşme tarafından güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin uygulanmasına yönelik mekanizmanın rasyonelleştirilmesi amaçlanmaktadır. Yeni yapılanma ile kişi haklarının ihlal edildiğine ilişkin tüm iddiaların doğrudan yeni kurulan daimî Mahkemeye sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Çoğu durumda, Mahkeme yedi yargıçtan oluşan dairelerle toplanacaktır. Mahkeme, bireysel ve devletler arası dilekçelerle ilgilenmekle yetkili kılınmıştır. Protokol ile Sözleşme'nin önemli bir bölümü (19-56'ncı maddeleri) içerik olarak ya değiştirilmiş ya da yer değiştirmiştir (rm.coe.int, 1994).

Onikinci Protokol: 04.11.2000'de imzaya açılmış ve 01.04.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin 14'üncü maddesinde yer alan ayrımcılığın önlenmesi maddesinin sadece 'cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum' ile sınırlı olması sebebiyle ayrımcılık yasağının genişletilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Protokol ile ayrımcılık genel olarak yasaklanmaktadır. Türkiye Protokolü 18.04.2001 tarihinde imzalamış ancak yürürlüğe ilişkin süreci tamamlamamıştır (rm.coe.int, 2000).

30) Ayrımcılığın genel olarak yasaklanması

Onüçüncü Protokol: 03.05.2002'de imzaya açılmış ve 01.07.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Protokol ile ölüm cezasının tamamen kaldırılması amaçlanmıştır. Türkiye Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu, 12.11.2005 tarih ve 25964 sayılı RG'de yayımlanmış ve 01.06.2006 tarihinde Avrupa Konseyine teslim etmek suretiyle yürürlüğe koymuştur. Protokol ile getirilen hükümler (rm.coe.int, 2002):

31) Ölüm cezasının kaldırılması (2002-Ek Protokol 13, md.1)

32) Ölüm cezasının kaldırıldığı, 15'inci maddeye dayanılarak bu hakkın askıya alınamayacağı (2002-Ek Protokol 13, md.2)

33) Ölüm cezasının kaldırıldığı, 57'nci maddeye dayanılarak bu hakka çekince koyulamayacağı (2002-Ek Protokol 13, md.3)

Ondördüncü Protokol: 13.05.2004 tarihinde imzaya açılmış ve 01.06.2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu, 06.06.2006 tarih ve 26190 sayılı RG'de yayımlanmış

ve taraf olmuştur. Protokol ile Sözleşme'nin 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 35, 36, 38, 39, 46, 59'uncu maddelerinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Değişiklikler ile yeni kabul edilebilirlik kriteri getirilmekte, mükerrer davalar veya açıkça kabul edilemez davalar yönünden çeşitli düzenlemeler yapılmakta böylece AİHM'in daha tatmin edici şekilde işleyişinin sağlanmasını amaçlanmaktadır (rm.coe.int, 2004).

Ondördüncü Protokole ek: 27.05.2009'da imzaya açılmış ve 01.10.2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 14 no.lu Protokole yapılan ek ile 14 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesine kadar, 'tek yargıç tarafından; açıkça kabul edilemez başvuruların reddedilmesine ve üç yargıçlı komitenin mahkemenin yerleşik içtihadı bulunduğu durumlar için esas hakkında karar vermesine' olanak tanıyan düzenlemeler getirmiştir. Geçiş dönemini düzenleyen bu Protokol, 14 no.lu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle işleme kapatılmıştır (rm.coe.int, 2009).

Onbeşinci Protokol: 24.06.2013'te imzaya açılmış ve 01.08.2021'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Onaya Uygun Bulma Kanunu'nu, 18.02.2016 tarih ve 29628 sayılı RG'de yayımlanmış ve taraf olmuştur. Protokol ile AİHM'in etkinliğinin sürdürülmesi hedeflenmiştir. Protokol'ün getirdiği yenilikler şunlardır: Sözleşme'nin önsözündeki 'ikincilik ve takdir hakkı' ilkelerine yani insan haklarının korunmasındaki asıl sorumluluğun devletlere düştüğü hususuna vurgu yapılmış; mahkemeye başvuru süresi '6 aydan 4 aya indirilmiş'; hakimlik için aday olanlara '65 yaşından küçük olma şartı' getirilmiştir (rm.coe.int, 2013).

Onaltıncı Protokol: 02.10.2013'te imzaya açılmış ve 01.08.2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Protokol ile taraf devletlerin bildireceği en yüksek yargı organlarının derdest davalarına yönelik olarak, AİHM'den, AİHS ve Protokollerinde tanımlanan hak ve özgürlükler konusunda danışma görüşü almaları mümkün hale getirilmiştir. Türkiye henüz Protokolü yürürlüğe koymamıştır (rm.coe.int, 2013).

3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Öngördüğü Denetim Prosedürü

Sözleşmede sayılan insan haklarının pratikte uygulanıp uygulanmadığı ve Sözleşme'ye taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği, 31.10.1998 tarihine kadar geçen zaman dilimi içinde üç organ tarafından denetlenmiştir. Bunlar, 1954 yılında oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 1959 yılında oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Divanı ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesidir. 01.11.1998'de yürürlüğe giren 11 no.lu Protokol ile anılan ilk iki organın yerini, tam zamanlı çalışan tek bir Mahkeme almış bulunmaktadır. Bakanlar Komitesinin yargısal işlevi ise ortadan kaldırılmıştır.

AİHM'nin çalışma yeri Fransa'nın Strazburg şehridir. AİHM bünyesinde, AİHS'in 26/1'inci maddesi uyarınca oluşturulan Büyük Daire, Daire ve Komiteler bulunmaktadır. AİHM İç Tüzük md.1/c,e,f hükümlerine göre: 'Büyük Daire' deyimi 17 yargıçlı Büyük Daireyi, 'Daire' terimi 7 yargıçlı herhangi bir Daireyi ve 'Daire Başkanı' deyimi de bu tür bir 'Daireye' başkanlık eden yargıcı; 'Komite' terimi 3 yargıçlı bir Komiteyi ve 'Komite Başkanı' terimi 'Komiteye' başkanlık eden yargıcı ifade etmektedir (anayasa.gov.tr, 2020).

AİHM'e bir başvuru yapılabilmesi için bazı şartların gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Kabul edilebilirlik kriterleri AİHM İç Tüzüğü Usul Başlığı, Dördüncü Bölüm Kabul Edilebilirlikle İlgili İnceleme Usulü hükümleri uyarınca denetlenir. Öncelikle AİHS'de düzenlenmiş olan bir hakkın taraf devlet tarafından ihlal edildiği iddia edilmelidir. Bahse konu devletin hukuk sistemi içinde gerekli ve mümkün olan tüm süreçler tamamlanmış ve iç hukuk yolları tamamen bitirilmiş olmalıdır (Fendoğlu vd.,2014: 8). İç hukuk yollarına ilişkin kesin kararın alınmasına müteakip dört ay içinde AİHM'e başvuru yapılmış olmalıdır. Başvuru imzasız, daha önce incelenmiş bir konuya ilişkin, uluslararası diğer bir soruşturma veya çözüm merciiine sunulmuş bir olay veya açıkça dayanaktan yoksun bir olgu ise ya da hakkın kötüye kullanılması mahiyetindeyse mahkeme başvuruyu kabul edilemez bulacaktır (Tezcan vd., 2021: 969).

AİHM önüne gelen olayda 'somut' inceleme yapmaktadır. Üye devletlerin hukuk sistemlerindeki gerek yasal gerekse anayasal düzenlemelerine ilişkin olarak 'soyut' değerlendirme yapma yetkisine sahip

değildir. Bununla birlikte, ihlale sebebiyet veren olay veya olgu, iç hukuktaki bir anayasal veya yasal düzenlemeden kaynaklanıyorsa, bunu tespit etmek suretiyle ihlale neden olan düzenlemenin taraf devletçe değiştirilmesini sağlayabilecek yönlendirmeler yapılabilmektedir (Tezcan vd., 2021: 1013).

AİHM başvurusu kabul edip yapacağı inceleme neticesinde taraf devletin bir hakkı ihlal ettiğine karar verebilir. İhlal kararlarıyla birlikte durumun mahiyetine göre salt tazminata hükmedilebildiği gibi şayet geri döndürülebilir nitelikte bir ihlal mevcut ise buna yönelik kararlar da alabilmektedir. AİHM'nin kararlarının önem ve değerini 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunumuzdaki (CMK) düzenlemelerde ve ceza yargılama hukukumuza yaptığı etkilerde görebiliriz.

“5271 s. CMK - Kovuşturmaya yer olmadığına dair karar/ md. 172

(3) (Ek: 11/4/2013-6459/19 md.) Kovuşturmaya yer olmadığına dair kararın etkin soruşturma yapılmadan verildiğinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmesi veya bu karar aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuru hakkında dostane çözüm ya da tek taraflı deklarasyon sonucunda düşme kararı verilmesi üzerine, kararın kesinleşmesinden itibaren üç ay içinde talep edilmesi hâlinde yeniden soruşturma açılır.

5271 s. CMK - Hükümlü lehine yargılamanın yenilenmesi nedenleri / md. 311

(1) -f) Ceza hükmünün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'nin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin ve hükmün bu aykırılığa dayandığının, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması veya ceza hükmü aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuru hakkında dostane çözüm ya da tek taraflı deklarasyon sonucunda düşme kararı verilmesi. Bu hâlde yargılamanın yenilenmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (4.2.2003 ve sonrası tarihlerde kesinleşen) kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde istenebilir.”

4. AİHM ve AYM İçtihatları Işığında “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı”

AİHS md.8/1'de Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı başlığı altında herkesin “*özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi*” hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Anayasa (AY) İkinci Kısım-İkinci Bölüm-I.Alt Bölüm Kişinin Dokunulmazlığı, Maddi ve Manevi Varlığı başlığı altında; md.17'de ‘*Maddi ve Manevi Varlığı Koruma ve Geliştirme Hakkı*’ düzenlenmiştir. İkinci Kısım-İkinci Bölüm-IV.Alt Bölüm Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması başlığı altında; md.20'de ‘*Özel Hayatın Gizliliği*’ (bu madde içinde arama ve el koymaya ve kişisel verilerin korunmasına ilişkin hükümler de bulunur), md.21'de ‘*Konut Dokunulmazlığı*’, md.22'de ‘*Haberleşme Hürriyeti*’ düzenlenmiştir (mevzuat.gov.tr, 2021 ve Yüzbaşıoğlu, 2012: 8 vd.). Ulusal ve uluslararası insan hakları mevzuatının yukarıda sayılan düzenlemeleri ana çerçevesinde, özel yaşam, aile yaşamı, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü bir kesişim kümesi oluşturmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin (AYM) Sevim Akat EKŞİ ve Aslı Kırmızı DEMİR SEREN kararlarında işaret ettiği şekilde, AY'nın 17/1'de düzenlenmiş olan “*herkesin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğuna*” ilişkin düzenleme, AİHS'in md.8'de düzenlenmiş olan özel yaşama saygı hakkı kapsamında güvence altına alınan fiziksel ve zihinsel bütünlük hakkı ile bireyin kendisini gerçekleştirme ve kendisine ilişkin kararlar alabilme hakkına karşılık gelmektedir. AYM içtihadına göre: Bireyin kişisel şeref ve itibarı, AY'nın 17'nci maddesinde yer alan “*manevi varlık*” kapsamında yer almaktadır (kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr., 2021).

Anılan hakkın sınırlandırılmasına ilişkin düzenlemeye AİHS md.8/2'de yer verilmiştir.

“Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmesi ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir.”

Bir devletin sınırlama sebeplerine dayalı olarak bir hakka müdahale ettiği iddiası varsa, AİHM üç aşamalı inceleme yürütmektedir. Önüne gelen olayda öncelikle bir tür görev ve yetki incelemesi yapmakta olup birinci aşamada AİHS kapsamında bir hak bulunup bulunmadığına bakmaktadır. Böyle bir hak olduğu kanaatine varılırsa ikinci aşamada bu hakka müdahale olup olmadığı değerlendirilir (Roagna, 2013: 11). Şayet birinci ve ikinci aşamalar geçilirse, yani müdahalenin bulunduğuna karar verirse esasa ilişkin inceleme prosedürü başlatılır (Tezcan vd., 2021: 422):

Müdahale ‘kanunda öngörülmüş’ veya ‘kanuna uygun olarak’ gerçekleştirilmiş olmalıdır.

- (a) Ulusal hukukta müdahaleye izin veren (maddi anlamda) bir kanun olmalı.
- (b) Bu kural erişilebilir olmalı.
- (c) Bu kural öngörülebilir olmalı.
- (d) Sınırlamamanın yöneldiği amaç meşru (AİHS md.8/2 kapsamında) olmalıdır.
- (e) Demokratik bir toplum açısından gerekli (toplum-birey hakları dengesi orantılı) olmalıdır.

Anayasa Mahkemesi kısıtlamayı denetlerken yukarıdaki unsurlarla birlikte AY md.13'teki (diğer sınırlama sebepleriyle birlikte) ölçülülük ilkesini esas almaktadır (AYM Kararı, R.G.:31508):

- (a) Elverişlilik (Öngörülen sınırlama, ulaşılmak istenen amacı gerçekleştirmeye elverişli olmalıdır.)
- (b) Gereklilik (Ulaşılmak istenen amaç bakımından sınırlama zorunlu olmalıdır.)
- (c) Orantılılık (Hakka getirilen sınırlama ile ulaşılmak istenen amaç arasında makul bir denge gözetilmelidir.)

Yukarıda belirtilen süreçlerde AİHM birinci aşamayı geçip önüne gelen olayın güvence altına alınmış olan bir hakka ilişkin olduğuna kanaat getirip buna karşın ikinci aşamada bu hakka kamu otoritesinin bir müdahalesi bulunmadığı sonucuna varırsa davayı doğrudan reddetmez. Bu aşamada kamu otoritesinin bu hakkın korunması bağlamında ‘pozitif yükümlülüğü’ bulunup bulunmadığını ele almaktadır. Kamu otoritesinin pozitif yükümlülüğü bulunduğu görüşüne ulaşırsa inceleme sürecini devam ettirebilir (Yüksel, 2010: 111-132).

4.1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı'na İlişkin Yaklaşımı

AİHS'nin en genel amacı bireyi öncelikle kamu otoritelerinin ikincil olarak da diğer kişi ve kurumların keyfi uygulamalarına karşı korumaktır. Bunu sağlamak için bireyin özel hayatının, aile hayatının, konutunun ve iletişiminin hukuki güvencelere bağlanması gerekmektedir. Kimi yazarlara göre Sözleşme'nin en ucu açık maddesidir (Roagna, 2013: 7). Madde içeriğindeki hakların kapsama alanının belirli sınırlarla çevrili olmadığını söylemek mümkündür. AİHM'ne göre ‘özel hayat’ kavramı *Costello-Roberts*/Birleşik Krallık davasında belirtildiği gibi detaylı bir tanım getirilemeyen geniş bir kavramdır. Kavramın geniş toleransı toplumsal, hukuki ve teknolojik ilerlemelerin daha doğru bir ifadeyle yeni bilimsel gelişmelerin göz önünde bulundurulmasına olanak sağlamakta, böylece *Soering*/Birleşik Krallık davasında olduğu gibi Mahkeme, önüne gelen olaylar üzerinden hakkın kapsamını genişletebilmektedir. Bir hak veya özgürlüğün madde kapsamına girip girmediği hususunda Mahkemeyi ikna etme yükümlülüğü davacıya düşmektedir (Aybay, 2015:7).

Ana hatlarıyla bireyin özgür olarak kişiliğini oluşturabildiği ve geliştirebildiği hem diğer insanlarla hem de dış dünya ile ilişkili bir alanı kapsayan, mahremiyetten daha geniş bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Mahkeme'nin önüne gelen olaylar bağlamında md.8'de kabul edilen hakların çerçevesinin çizildiği konular şu şekilde sıralanabilir (Doğan, 2015: 588-605 ve Tezcan vd., 2021: 428 vd.):

4.1.1. Özel Hayata Saygı Hakkı

i. Kendi vücudu üzerinde karar verme hakkı, örneğin zorla aşı yapılması, kan vermeye zorlanması, fiziki veya tıbbi müdahalelere tabi tutulması ve benzeri olaylar bu kapsamdadır (Roagna, 2013:16-17).

- (a) Kürtaj, kadın için bir hak olarak yorumlanmamakla birlikte, etkili ve ulaşılabilir bir prosedür oluşturan yasal hükümler bulunmamasını dolayısıyla tamamen yasaklanmasını md.8 ihlali olarak görmektedir (*A, B ve C/İrlanda Davası*).
- (b) Cinsel yönelim konuları ve cinsel kimlik, bireyin tercih alanı olarak kabul edilmektedir. Buna karşın cinsel özgürlük alanı başkalarının özgürlükleriyle sınırlı olup suç niteliği taşıyan eylemlerin soruşturulması Sözleşme'ye aykırı görülmemektedir (*Case of Christine Goodwin/Birleşik Krallık*).
- ii. Özel Hayatın Gizliliğine Saygı
- (a) Gözaltı mekanları ve cezaevleri koşullarında özel hayatın gizliliği bu kapsamdadır. Örneğin kişinin aşırı sıcak ortamlarda bırakılması, tuvalet ihtiyacını başkalarının göreceği şekilde gidermek zorunda olması ihlal sayılmıştır (*Aleksandr Makarov /Rusya*).
- (b) Devletin izlemesinden korunma hakkını md.8 çerçevesinde ele alınmaktadır. Kişinin çevrimiçi etkinliğiyle ilgili kimliğinin korunması konusundaki menfaati 'özel yaşam hakkı' olarak kabul edilmektedir. Polisin yasa dışı bir şekilde internetten bilgi toplamasının bu hakkı ihlal ettiğine karar vermiştir (*Benedik/Slovenya*).
- (c) Kişisel verilerin saklanması bu hak kapsamındadır. *Segersted-Wiberg* ve diğerleri/İsveç kararında kanuna dayalı olarak, suçun önlenmesi ve ulusal güvenliğin korunması amaçlarıyla kişisel verilerin saklanması ihlal kabul etmemiştir.
- (d) Kişinin özel fotoğrafları md.8 kapsamındadır. Basın özgürlüğü ile özel hayatın gizliliği hakkının yarıştığı durumlarda, kişinin bizzat sosyal medya vs. paylaşması durumunda ihlal olarak yorumlanmamaktadır. Buna karşın başkası tarafından yayınlanmasını AİHM farklı bir yaklaşımla ele almaktadır; Monako Prensesi Caroline'nin taraf olduğu *Hannover/Almanya* başvurusunda, Prensesin resmi bir görevinin bulunmaması sebebiyle özel fotoğraflarının yayınlanmasını ihlal kabul etmiştir. Tarafları aynı olan *Hannover/Almanya* (no.2) ve (no.3) davalarında ise özel hayatın gizliliği ile kamusal haber alma hakkı arasında denge kurulması gerektiğini vurgulamış; Prensin sağlık durumunu gösteren bazı fotoğraflar yönünden ihlal bulunmadığına, yerel mahkemelerin değerlendirmelerinin yerinde olduğuna karar verilmiştir.
- (e) Kişinin şöhreti-onuru hak kapsamındadır.
- (f) İsim hakkı, ebeveynlerin çocuğuna vermek istediği ismin, meşru bir sebep olmadan kamu otoritelerince kaydının reddedilmesi ihlal kabul edilmektedir (*Affaire Fuillot/Fransa*).
- (g) Kadının bekarlık soyadını kullanmak, erkeğin karısının soyadını almak istemesine yönelik taleplerin reddedilmesini, özel ve aile hayatı ile bağlantılı olarak 14'üncü madde kapsamında ayrımcı muamele olarak da kabul etmiştir (*Burghartz/ İsviçre* kararında).
- iii. Kişiliğini serbestçe geliştirme bu hak kapsamındadır. Kişinin giyim tarzına, kılık kıyafetine, saç ya da sakalına müdahale ihlal kabul edilmektedir. Bu konu daha çok azınlık ve yerli halklar ile ilgili konularda gündeme gelmektedir (Doğan, 2015: 726):
- (a) Kültürel aidiyet, bireyin yaşam biçimi, geleneksel hayat tarzını sürdürme yönündeki tercihi, anne babanın çocuğunu yetiştirme tarzı, dini ve felsefi tercihlerine göre davranılmasını istemesi bu hak kapsamındadır.
- (b) Arkadaşlık kurma hak kapsamındadır. Bireyin istemediği müddetçe rahatsız edilmeme hakkı bulunduğu gibi sosyal ilişkiler kurma hakkı da bulunmaktadır.

4.1.2. Aile Hayatına Saygı Hakkı

i. Aile Hayatının Korunması hakkı bu kapsama girer. Aile kavramından sadece resmi nikah ile evli olanlar anlaşılmamaktadır. Birlikte yaşama, çocuk edinilmesi, sadakat, sair kriterlerdir. Ancak kısa süreli birliktelikleri evlilik olarak nitelemek de emsal kararlar çerçevesinde mümkün görünmemektedir (*Case of Keegan/İrlanda*).

ii. Evliliğin korunması, AİHS'nin 12'nci maddesindeki evlenme hakkıyla bağlantılı olduğu durumlar da söz konusu olabilmektedir.

iii. Aile hayatında ebeveynin çocukla ilişkileri hak kapsamı içindedir. AİHM’ne göre çocuk ailesiyle bağ kurabilmelidir. Ancak cinsiyet değiştiren baba ile çocuğun bağ kurmasının tanınmaması ihlal sayılmamıştır (Doğan, 2015: 730).

iv. Birlikte yaşama şeklinde beraberliklerin hak kapsamına alınması içtihatlarla gelişmiştir. Uzun süre birlikte yaşamak, çocuk sahibi olmak evlilik ilişkisi olmasa bile hak kapsamında sayılmaktadır. Ancak Şerife Yiğit/Türkiye kararında belirtildiği gibi dini nikah ile yaşanan birlikteliklere devletin resmi bir meşruluk tanımak zorunda olmadığı fakat saygı duyması gerektiği kabul edilmektedir.

v. Ailelerin bir araya gelebilmesi *Case of Kotiy/Ukrayna* kararında olduğu gibi hak kapsamında kabul edilmektedir. Buna karşın Dünyada artan göç ve mültecilik sebepleriyle bölünmüş ailelerin ortaya çıkmasının md.8 kapsamına alınıp alınmayacağı belirsizdir. Geçmiş kararlarda yabancı çocuğun aile birleşimi çerçevesinde ülkeye kabul edilmesinde devlete takdir hakkı tanıdığı görülmektedir. Gül/İsviçre kararında, İsviçre’de yaşayan babanın 12 yaşındaki oğlunu yanına alma konusundaki başvurusunun reddedilmesi üzerine yaptığı müracaatı, Türkiye’de yaşamalarını önleyen bir engel bulunmadığına dikkat çekerek, AİHM ihlal bulunmadığına karar vermiştir (Kilkelly, 2001:101).

4.1.3. Konut Dokunulmazlığı

Konut, özel yaşam ve aile yaşamının geçirildiği fiziki sınırları belli bir mekandır. Konutun eklentileri de konut kapsamındadır. Meslek icra edilen mekanlar da konut dokunulmazlığı kapsamında değerlendirilmektedir. Mahkeme *Roemen ve Schmit/Lüksemburg* kararında avukatlık bürosunda yapılan arama ve çeşitli dosyalara el koyulmasını md.8 kapsamında garanti edilen haklara müdahale olarak kabul etmiştir.

Türkiye’de yaşanan terör eylemleri sebebiyle 1990’lı yıllarda meydana gelen köy boşaltma olayları, dava olarak AİHM’nin önüne geldiğinde, güvenlik güçleri tarafından başvuru ev ve eşyasının kasten imha edilmesi nedeniyle köyünü terk etmek zorunda kaldığına kanaat getirilmiştir. Hasan İlhan/Türkiye kararında, hem md.3’ün hem de özel hayata, aile hayatına ve meskenine saygı gösterilmesi hakkına, ağır ve haksız bir müdahale yapıldığı sonucuna varılmıştır.

4.1.4. İletişimin Gizliliği Hakkı

AİHS md. 8/1 kapsamına her türlü haberleşme aracıyla yapılan iletişim girmektedir. Bireylerin özel haberleşme amacıyla gönderdiği mektup, elektronik mesaj, cep telefonu iletileri ve sair iletiler özel hayatın gizliliği kuralının korunmasından yararlanmaktadır. Mahkeme bir olayda hem aile hayatına saygı hakkının hem de iletişimin gizliliğinin ihlal edilebileceğine karar vermiştir. Cezaevindeki bir kişinin ailesiyle görüşme hakkının sınırlandırılmasının aile hayatına saygı hakkının ihlali ve görüşme esnasında bir infaz koruma memuru tarafından izlenmesinin iletişimin gizliliğini ihlal mahiyetinde görmüştür (Doğan, 2015: 606-607).

AİHM 1979 yılında verdiği *Marckx/Belçika* kararından itibaren md. 8 kapsamında devletin pozitif yükümlülükleri bulunduğunu kabul etmektedir. AİHS ile özel ve aile hayatına saygı normlarıyla getirilen koruma sisteminin devletçe gereğine uygun olarak yerine getirilmemesi durumunda pozitif yükümlülüklerinin ihlal edilmiş olabileceği görüşündedir.

4.2. Güncel Durum ve AİHM Kararlarından Örnekler

AİHM’nin temel hak ve özgürlüklerin korunmasında gördüğü olağanüstü işlev; AİHS’ne Türkiye’nin uyumu, AİHM’ne açılan davalarda Türkiye’nin karnesinin ele alınması, makale bütünlüğü açısından faydalı görünmektedir. AİHM’nin iş yükü yıllar içinde artarak devam etmiştir. Buna mukabil AİHS’ni esas alan ulusal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve AİHM içtihatlarıyla uyumlu ulusal başvuru yollarının son on yıllık dönemde işlevsel hale getirilmesi, genel iş yükünde görece bir düşüş sağlamıştır. 2012 yılında 128.100 olan derdest dosya miktarı, 2020 yılı itibarıyla 62.000’e inmiştir.

Tablo 1. Yıllara Göre AİHM Derdest Başvuru Sayısı

Yıllar	Derdest Başvuru
31.12.2012	128.100
31.12.2013	99.891
31.12.2014	69.900
31.12.2015	64.850
31.12.2016	79.750
31.12.2017	56.250
31.12.2018	56.350
31.12.2019	59.800
31.12.2020	62.000

(Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, internet sayfası için bkz.: t.ly/0QJy)

Türkiye'nin AİHM karnesinin iyi olmadığı bilinen bir durumdur. 2012 yılı itibariyle Türkiye aleyhine derdest başvuru sayısı 16.876 iken bu rakam yıllar içinde inişli çıkışlı bir seyir izlemiş ve 2020 sonu itibariyle 11.750 olarak neticelenmiştir. 2016 yılında 12.575 dosya ile görece yüksek olmasının nedeninin 15 Temmuz 2016 günü gerçekleşen darbe girişimi sonrasında ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) ve uygulamalarına yönelik yapılan şikayetler olduğunu tahmin etmek güç değildir. 2020 yılı sonu itibariyle derdest başvurular açısından bakıldığında, 13.650 başvuru ile Rusya Federasyonu'nun birinci, 11.750 başvuru ile Türkiye'nin ikinci olduğu görülmektedir. Üçüncü sırada Ukrayna (10.400) ve dördüncü sırada Romanya (7.550) bulunmaktadır.

Tablo 2. Yıllara Göre Türkiye Aleyhine Başvuru Sayısı

Yıllar	Derdest Başvuru
31.12.2012	16.876
31.12.2013	10.931
31.12.2014	9.448
31.12.2015	8.450
31.12.2016	12.575
31.12.2017	7.518
31.12.2018	7.107
31.12.2019	9.250
31.12.2020	11.750

(Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, internet sayfası için bkz.: t.ly/0QJy)

Türkiye aleyhine 2020 yılında 85 adet ihlal kararı verilmiştir. Bu kararlardan md.2 yaşam hakkı ihlali 2 adet, md.3 kötü muamele yasağı ihlali 6 adet, md.6 adil yargılanma hakkı ihlali 1 adet, md.8 özel ve aile hayatına saygı hakkı ihlali 3 adet olarak kayıtlara geçmiştir.

4.2.1. Dürmaz/Türkiye Kararı: Özel Hayata Saygı Hakkı ile İfade Özgürlüğü Arasında Adil Denge Kurulması Gerekliği

Başvuru, başvuranın bir gazetede hakkında yer alan suçlamalar nedeniyle açtığı tazminat davasının reddedilmesine ilişkindir. Başvurucu olayların meydana geldiği dönemde Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunda çalışmaktadır. Sabah isimli ulusal gazetede ve www.sabah.com.tr, www.takvim.com.tr ve www.ahaber.com.tr isimli haber sitelerinde, 19.09.2014 tarihinde, başvurucunun tam adı ve fotoğrafıyla birlikte “İşte paralelin teknik köstebeği” başlıklı bir makale yayımlanmıştır. Başvurucu önce noter ihtarnamesi çekerek düzeltme yayınlanmasını istemiş bu talebi yerine getirilmeyince, Ankara 3’üncü Sulh Ceza Hakimliğine düzeltme ve cevap yazısı yayınlanması kararı verilmesi talebinde bulunmuştur. Hakimlik talebi kabul etmiş olmasına rağmen gazete yine de düzeltme cevap yazısı yayınlamamıştır. Başvurucu tarafından açılan ceza davasında gazete sorumlusu iki sanık hakkında 50.000’er TL adli para cezası ile mahkumiyetlerine karar verilmiştir (§13).

Başvuran daha sonra ihtilaf konusu makaleyi yayımlayan internet siteleri ve gazetenin ana şirketi aleyhine tazminat davası açmıştır. Ankara Asliye Hukuk Mahkemesi talebi reddetmiş, istinaf başvurusu üzerine Ankara Bölge Adliye Mahkemesi de talebin reddini hukuka uygun bulmuştur. Başvurucu özel hayata saygı hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra başvuru hakkında örgüt mensuplarının kullandığı ByLock uygulaması kullandığı gerekçesiyle ceza soruşturması başlatılmıştır. Başvurucu, özel hayata saygı hakkını düzenleyen AİHS md.8’in ihlal edildiği iddiasıyla AİHM’ne dava açmıştır.

AİHM, 16.03.2021 tarihinde verdiği kararında; yerel makamların, başvuranın özel hayatına saygı hakkı ile diğer tarafın ifade özgürlüğü hakkı arasındaki adil dengeyi, AİHM’nin önceki içtihatlarıyla geliştirilen kriterler temelinde incelediğini belirtmiştir (paragraf § 32). AİHM ayrıca, ihtilaf konusu makalede yayınlanan iddiaların, Hükümet tarafından bahsedilen ve başvuran tarafından itiraz edilmeyen, sonradan meydana gelen gerçekler tarafından esas itibarıyla doğrulanmış görüldüğünü not etmiştir; ilgili kişinin, nihayetinde 15 Temmuz darbe girişiminin ardından kamu hizmetinden ihraç edildiği gerekçesiyle, AİHM başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğu kanaatine varmış ve kabul edilemez olduğuna karar vermiştir (§ 36).

Başvurucunun iddialarının dayanağı, kendisi hakkında yayınlanan haberin manevi şahsiyetine saldırı oluşturduğu için tazminat istemine ilişkindir. İç hukuk yollarında mahkemeler kararını vermiş ve kesinleşen yargı kararına göre tazminat talebi reddedilmiştir. Bireysel başvuru yoluyla incelenecek bir başvuruda; ihlal iddiaları temellendirilmediği, kanun yollarında incelenmesi gereken bir hususa ilişkin olduğu, zorlama bir şikâyet olduğu veya bir ihlal bulunmadığı açık olan şikâyetlerde başvuru açıkça dayanaktan yoksun kabul edilmektedir (Yıldız, 2021: 367). Başvurucunun iddialarının kanun yolu incelemesinde ele alınarak karara bağlanacak bir nitelikte bulunduğu görülmektedir. Kamunun haber alma özgürlüğü, medya organlarının geniş ifade hakkı ve özgürlüğü bir bütün olarak ele alındığında ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında açığa çıkan durumla birlikte içerik olarak da doğru teyit edilmiş olan haberin bir ihlal oluşturmadığı istikametinde bahse konu başvurunun reddedilmesi doğru bir yaklaşımdır. Bu sebeple başvurunun hem AYM hem AİHM tarafından açıkça dayanaktan yoksun görülmesi isabetli görünmektedir.

4.2.2. Eminağaoğlu/Türkiye Kararı: Ceza Soruşturması Kapsamında Elde Edilen Telefon Görüşmesi Kayıtlarının Disiplin Soruşturmasında Kullanılmasının Hukuka Uygun Olmaması

Başvurucu Hâkim/Savcıdır. Adalet Bakanının verdiği olur ile Adalet Başmüfettişliği tarafından İstanbul Ağır Ceza Mahkemesine başvurularak, adına kayıtlı telefon hattıyla ilgili iletişimin denetlenmesi talebinde bulunulmuştur. Mahkeme üç ayla sınırlandırılmış bir süre için talep edilen iznin verilmesine karar vermiştir. Bunun ardından Hükümet, söz konusu iddiaları inceleyen müfettişlerin hem ceza hem de disiplin soruşturması yürütülmesini gerektirdiği yönünde sundukları rapor üzerine iki yönlü soruşturmayı başlatacak adımlar atmıştır. 30.10.2009 tarihinde Adalet Bakanı tarafından başvuranın, eylemleriyle ve açıklamalarıyla

mesleğin şeref ve nüfuzu ile şahsi onur ve saygınlığını yitirmekle suçlandığı disiplin soruşturması başlatılmıştır.

Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) İkinci Dairesi, 19.07.2011 tarihinde başvuranın medyaya yaptığı açıklamalar ile mesleğin şeref ve nüfuzu ile şahsi onur ve saygınlığını yitirdiği gerekçesiyle, hakkında 'yer değiştirme cezası' uygulanmasına oy çokluğuyla karar vermiştir. Başvurucu, 20.02.2012 tarihinde HSYK İkinci Dairesine başvurarak, 19.07.2011 tarihli kararının yeniden incelenmesini talep etmiştir. Talep reddedilmiştir. Başvurucu karara HSYK Genel Kurulu nezdinde itiraz etmiş. Genel Kurul verilen disiplin cezasını onamış ancak soruşturma maddelerinde sayılan bazı iddiaların ikili telefon görüşmelerinin çözümlerine dayandırıldığını ve bu görüşme içeriklerinin disiplin cezasını gerektirecek nitelikte ve ağırlıkta olmadığını vurgulamıştır. Bu nedenle, bu telefon görüşmelerine ilişkin suçlamalar yönünden ceza tayinine yer olmadığına karar vermiştir. Yer değiştirme disiplin cezası bu aşamada kesinleşmiştir. Daha sonra, 06.01.2015 tarihinde 6572 sayılı Kanun'la değiştirilen Geçici 19'uncu maddeye dayanarak hakkındaki disiplin cezasının yeniden değerlendirilmesi için HSYK'ya başvurmuştur. HSYK verilmiş olan cezayı kınama cezası olarak değiştirmiş, karar nihai olarak kesinleşmiştir.

Başvurucu, AİHS'nin md.8 dahil olmak üzere çeşitli yönlerden hakları ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'ne dava açmıştır. Başvurucu, 'md.8 Özel Hayata Saygı Hakkı' kapsamında telefon dinleme yoluyla elde edilen kayıtların imha edilmemesinin yasa dışı olduğunu iddia etmiştir. Hükümet yaptığı savunmada şikâyetin özünün dinlenen telefon görüşmelerinin kayıtlarının disiplin soruşturmasında kullanılması nedeniyle özel hayata saygı hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkin olduğunu, başvurusunun iç hukuk yollarında tazminat talep edebileceğini, mağdur sıfatı bulunmadığını öne sürmüştür (§ 155). Mahkeme md.8 yönünden yaptığı incelemede olayda, bir kamu mercii tarafından gerçekleştirilmiş bir müdahale bulunduğunu kabul etmiştir. Ayrıca başvuranın iç hukuk yollarını (tazminat) tüketmediği ve mağdur statüsünden yoksun olduğu yönündeki itirazları reddetmiştir (§ 160). Mahkeme, başvuranın telefon görüşmesi kayıtlarının bir disiplin soruşturması kapsamında kullanılmasına ilişkin olarak Sözleşme'nin 8'inci maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

AİHM önüne gelen ihlal iddialarında öncelikle bir hak bulunup bulunmadığına bakmaktadır; akabinde bu hakka kamu gücü müdahalesi olup olmadığını incelemektedir; bu iki soruya olumlu cevap alırsa müdahalenin yasaya dayanıp dayanmadığı ve (diğer sınırlama sebepleriyle birlikte) yasanın demokratik toplum için uygunluğunu ele almaktadır. Olayımızda, suç delili temin etmek için telefon dinlemesi yapılması söz konusu olup kamu gücü tarafından kişinin özel hayatına saygı hakkına yönelik bir müdahale yapıldığına kuşku yoktur. Türk ceza usul hukuku sisteminde iletişimin denetlenmesi belirli şartlar altında mümkündür (5271 sayılı Kanun md.135 vd.). Ancak olayımızda olduğu şekilde basit bir disiplin suçu için telefon dinlemesi yapılmasına ilişkin yasal düzenleme mevcut değildir. Usulüne uygun olarak yapılan dinlemede elde edilen verilerin bir başka ve ancak telefon dinlemesi yapılmasına imkân vermeyen disiplin işleminde kullanılmasına izin veren başka bir yasal düzenleme de bulunmamaktadır. Bu sebeple yapılan uygulamanın yasal dayanaktan yoksun olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede AİHM'nin yasal dayanaktan yoksun olan işlemin Sözleşmenin 8'inci maddesi kapsamında hak ihlali oluşturduğuna ilişkin kararı hukuka uyarlı görülmektedir.

4.2.3. Muhammed Ali Bayram Başvurusu: AİHM ve AYM'nin, md.8 Özel Hayata Saygı Hakkı Bağlamında Zorunlu Aşı Uygulamasına Yaklaşımı

AİHM hükümetlerin zorunlu aşı uygulamalarını AİHS madde 8 kapsamında ele almaktadır. Mahkeme, yapılan tıbbi uygulamaların tamamının fiziksel bütünlük hakkına bir müdahale oluşturduğu görüşündedir.

Zorunlu aşı uygulaması Türkiye'nin iç hukukunda da tartışılmıştır. Çocuklarından topuk kanı alınmamasını ve zorunlu aşı yapılmamasını isteyen bir aile, bu taleplerinin idari makamlarca ve yerel mahkeme tarafından reddedilmesi üzerine AYM'ne bireysel başvuruda bulunmuştur. Muhammed Ali Bayram Başvurusu AYM önüne geldiğinde henüz topuk kanı alınmamış ve aşı uygulaması

gerçekleşmemiştir. Talebi inceleyen AYM vereceği karar sonrasında başvurucunun vücut bütünlüğüne yönelik bir müdahale gerçekleştirilebileceği için kendisini yetkili görmüştür. AYM kararında, özel hayat kavramının geniş olduğunu, bireyin fiziksel ve ruhsal bütünlük hakkı bulunduğunu, devletin bu kapsamda negatif ve pozitif yükümlülükleri olduğunu vurguladıktan sonra AİHM kararlarından alıntı yapmıştır:

“73. Zorunlu aşı uygulamalarının Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında AİHM içtihadına da konu edildiği ve Mahkemece uygulanan tıbbi müdahalenin boyutuna bakılmaksızın söz konusu müdahalenin fiziksel bütünlük hakkına bir müdahale teşkil ettiği tespitine yer verildiği görülmektedir. Mahkemece ele alınan ve 'kanunilik şartını sağladığı tespit edilen müdahaleler' açısından genel olarak söz konusu uygulamanın 'bireyin ve toplumun sağlığını korumaya ilişkin meşru amaç dikkate alınarak yapılan dengelemede, bireyin vücut bütünlüğünün korunmasına ilişkin menfaat karşısında kamu sağlığının korunması şeklindeki menfaate üstünlük tanındığı ve söz konusu müdahalelerin özel hayata saygı hakkını ihlal etmediğine hükmedildiği görülmektedir' (Boffa ve diğerleri/San Marino, (k.k.), B. No: 26536/95, 15/1/1998, § 4; Solomakhin/Ukrayna, §§ 33-38).”

Bu alıntıda işaret edildiği şekilde ulusal zeminde yasal düzenleme bulunması halinde kamu sağlığı birey dengesinde kamu sağlığına öncelik verilmektedir. Ancak olayımızda ulusal zeminde yasal düzenleme bulunmadığını kabul ettiği için zorunlu aşı uygulaması bağlamında başvurucunun AİHS md.8'e karşılık gelen AY md.17'de güvence altına alınan maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir (§ 81,82) sonucuna varmıştır.

AİHM, Trocellier/Fransa kararında belirttiği şekliyle; bireylerin fiziksel ve psikolojik bütünlüğünün, onlara sağlanan tıbbi bakımın seçimine katılımlarının ve bu husustaki rızalarının ve maruz kaldıkları sağlık risklerini değerlendirebilmelerine olanak tanıyan bilgilere erişimin, Sözleşme'nin 8'inci maddesi kapsamında olduğuna dikkat çekmektedir. Bununla birlikte sunulması gereken bilgi eksikliğinden devletin doğrudan sorumlu tutulacağı görüşünde olduğunu ifade etmektedir (§ 2).

AİHM zorunlu aşı uygulamasına ilişkin Vavříčka ve diğerleri/Çek Cumhuriyeti kararında: çocukların menfaatine ilişkin tüm kararların yüksek önem taşıdığına vurgu yapmıştır. Devletler yönünden, çocukların sağlıklarını ve gelişimlerini etkileyen tüm kararların merkezine çocuğun yüksek menfaatlerini yerleştirme yükümlülüğü bulunduğunu belirtmiştir. Gönüllü aşılama politikasının toplumsal bağışıklığa ulaşmaya ve bunu sürdürmeye yeterli olmadığı ya da hastalığın niteliğinden (örneğin tetanoz) dolayı toplumsal bağışıklığın yararlı olmadığı görüşü benimsenirse, ulusal makamlar makul olarak ciddi hastalıklara karşı uygun bir koruma seviyesini başarmak için zorunlu aşı politikasını yürürlüğe koyabilirler. AİHM, davalı devletin böyle mülahazalara dayandırılacak sağlık politikasını anlayışla karşılamaktadır. Olayda davalı Devlet tarafından aşılama yöneltmek için alınan bir tür 'zorlama ödentisi', takdir yetkisini aşmayan meşru amaçlarla makul bir orantılılık ilişkisi içindedir. Bu nedenle, demokratik bir toplumda gerekli olarak kabul edilebilir görülmüştür (§ 265 vd.).

Covid 19 salgını sebebiyle tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye de yaygın şekilde aşılama yapmaya çalışmaktadır. Ancak bazı kişiler çeşitli gerekçeler öne sürmek suretiyle aşı yaptırmaktan kaçınılmaktadırlar. Bu noktada yürütmenin covid 19 (veya sair salgınlara yönelik) aşılama yapılmasını zorunlu kılıp kılamayacağı güncel bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Covid 19 için zorunlu aşı uygulaması konusunu doğrudan ele alan ne AİHM veya ne de AYM bireysel başvuru kararı henüz bulunmamaktadır. Bu aşamada konu üzerinde çeşitli bakış açılarıyla lehe ve aleyhe hukuki düşünceler öne sürülmektedir. Mahkemenin geçmiş uygulamaları ve içtihatları ile yukarıdaki anlatımlar ışığında bu önemli sorun alanı yönünden bir mütalaa geliştirmek gerekirse: öncelikle AİHM'nin zorunlu aşı uygulamasını ağırlıklı olarak md.8 Özel ve Aile Hayatına Saygı hakkı bağlamında ele alacağını söyleyebiliriz. Zorunlu aşı uygulamasının vücut bütünlüğüne bir müdahale olduğu nazara alındığında md.8/2'de belirtildiği şekilde 'yasa ile düzenlenmiş olma' şartının karşılanıp karşılanmadığına öncelikle bakılacağına kuşku yoktur. Yasa bulunmadığına kanaat getirirse zorunlu aşılama yapılamayacağına karar verileceği açıktır. Bir yasa bulunduğuna kanaat getirilirse,

uygulamanın ‘demokratik bir toplumda ...sağlığın...başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla’ hizmet eden bir kapsamda olup olmadığını irdeleyeceği söylenebilir.

Sonuç

Dünya çapında insan haklarını korumayı amaçlayan antlaşmalardan, mekanizmalardan hiçbiri kapsam, güvence, sürdürülebilirlik, etkinlik ve gelişime açıklık kriterleri bakımından Avrupa Konseyi’nin ve AİHM’in ulaştığı başarı seviyesine erişememiştir. Türkiye, AİHM’e bireysel başvuru hakkını 1987 yılında tanımıştır. Bu nedenle AİHM’nin yarattığı ve geliştirdiği insan hakları anlayışından ve koruma mekanizmasından Türk hukuk sistemi ancak bu tarihten sonra yararlanmaya başlayabilmiştir. Bu süreçte, Avrupa Birliği’nin 1999 tarihinde Helsinki Bildirisi’nde Türkiye’yi ‘Avrupa Birliği’ne aday ülke’ olarak açıklaması Türkiye’nin AİHM’nin hukukuna yakınlaşmasında motivasyon sağlamıştır.

Yıllar boyunca Türkiye ile ilgili davalar, AİHM’nin iş yükünün önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Yukarıda verilen sayılara bakıldığında AİHM’ne bireysel başvurularda görece bir düşüş olmasına karşın inceleme konumuzu oluşturan AİHS md.8 özel ve aile hayatına saygı kapsamında ihlallerin yapısal olarak devam ettiği görülmektedir. Özellikle Eminağaoğlu/Türkiye kararında vurgulanan hukuka aykırı telefon dinlemesi eyleminin, günümüzde de niteliksel ve niceliksel boyutunu tahmin etmenin mümkün olmadığı açık olup önemli bir özgürlük alanının ihlal edilmekte olabileceği kuşkusuz güçlü bir şekilde mevcuttur. Bugün geldiğimiz noktada insan hakları bağlamında temel bir norm eksikliği bulunmadığı söylenebilir. Öyleyse, Türkiye aleyhine AİHM’ne yoğun başvurular olmasını önlemek mümkündür. Bunun yolunun, yasama ve yürütme organlarıyla Türk yargıçlarının, AİHM kararlarını dikkate almalarından ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin normları titizlikle uygulamalarından geçtiğine kuşku bulunmamaktadır.

Türkiye’nin, AYM’ne bireysel başvuru prosedürünü başlatmış olması, insan haklarının korunması açısından önemli bir aşamadır. AYM’ne bireysel başvuru yolunun başarısı, AİHM’nin çeşitli kararlarında vurguladığı tarzda adil yargılama yapılabilmesiyle ve tarafsız-bağımsız mahkeme yapılanmasının sürdürülmesiyle sağlanabilecektir.

Yukarıda sunduğumuz Dürmaz/Türkiye kararında AYM’nin ve AİHM’nin verdiği esastan ret kararlarını isabetli ve hukuka uygun bulduğumuzu tekrar belirtelim. Ancak davanın aşamalarında karşımıza çıkan yargının verdiği düzeltme ve cevap hakkına ilişkin kararın gazete tarafından uygulanmamış olması Türkiye’de gittikçe gündeme oturan, yargı kararlarının uygulanmaması yönündeki problemi akla getirmektedir. Bu tip dirençlerin bazı adli ve idari birimler tarafından AYM kararlarına yönelik olarak bile gerçekleşebildiği yakınmaları, son yıllarda daha da artmıştır. Bu noktada yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığı kadar önemli olan ‘yargının etkinliği’ kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kuvvetler ayrılığına ve hukukun üstünlüğüne dayanan anayasal sistemde, yargının etkin olabilmesi için yargı kararlarının yasama organı, yürütme gücü ve hatta diğer yargı organları tarafından değiştirilmeksizin uygulanması gerekmektedir. Doğrudan veya dolaylı yollarla yargı kararlarının uygulanmasının engellenmesi öncelikle anayasaya aykırıdır. Ayrıca unsurlarının oluşması durumunda Türk Ceza Kanunu kapsamında suç da oluşturabilecektir.

Tüm bu ihtimallerden daha öte AYM kararlarının uygulanmıyor olması AYM’ne bireysel başvuru yolunu etkisiz bir başvuru yolu haline getirebilir. Bu durumda AİHM, AYM’ne bireysel başvuruyu zorunlu bir iç hukuk yolu olarak görme eğiliminden uzaklaşabilir. İstenmeyen böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde, Türk hukuk sisteminde önemli bir fonksiyon gören AYM’ne bireysel başvuru hukuk yolu işlevsiz hale gelebilecektir. AİHM’nin Türkiye aleyhine verebileceği böyle bir emsal karar, uluslararası zeminde telafisi çok güç zararlara yol açabilir.

Deneysel ve tarihsel veriler insan hak ve özgürlüklerinin kurumsallaşarak uygulandığı, yargısal yöntemlerle korunduğu ülkelerin sürdürülebilir barış ve refaha kolaylıkla ulaştıklarını göstermektedir. Bütün bu veriler ışığında, altını çizerek belirtmek gerekir ki insan hak ve özgürlüklerinin ulusal ve uluslararası normatif düzenlemeleri tüm toplumlar için önemli ve değerlidir. Bahse konu hak ve özgürlüklerin sürdürülebilir şekilde uygulanması ve ihlallerin gerek yaptırım gerek tazmin yoluyla giderilmesi, günümüzde değerini ve önemini Türkiye açısından daha da artırmıştır. AİHM'ne bireysel başvuru sayılarında ön sıralarda olmamak, periyodik olarak gündeme alınan hukuk reformu stratejilerinin önde gelen bir amacı haline getirilmelidir.

Beyanlar

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almamıştır.

Katkı Payı Oranı: Makale tek yazarlıdır.

Kaynakça

2709 sayılı Kanun / Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın son şekli için bkz.: www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf, (30.11.2021).

6366 sayılı Kanun ile onaylanan ve 19.03.1954 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna Ek Protokol için bkz.: resmigazete.gov.tr/arsiv/8662.pdf, (30.11.2021).

Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı istatistik verileri için bkz.: [https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10220211651521-Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi \(AİHM\) 2020 Yılı İstatistik Değerlendirme Notu.pdf](https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10220211651521-Avrupa%20İnsan%20Hakları%20Mahkemesi%20(AİHM)%2020%20Yılı%20İstatistik%20Değerlendirme%20Notu.pdf), (28.05.2022).

AİHS güncel Türkçe versiyonu için bkz.: echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf; AİHS ve Protokollerin orijinal versiyonları için bkz.: coe.int/en/web/conventions/full-list , (30.11.2021).

AİHM İç Tüzüğü Türkçe metni için bkz.: www.anayasa.gov.tr/media/7263/aihm_ictuzuk_2020.pdf ve orijinal İç Tüzük metni için bkz.: https://echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokoller tam liste için bkz.: coe.int/en/web/conventions/full-list, (28.05.2022).

AİHS Ek Protokol 1 (Ek Protokol 11 ile değişik versiyonu), rm.coe.int/168006377c ve Türkiye'nin notu için bkz.: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=009&codeNature=0>, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 2 için bkz.: rm.coe.int/168006b65a, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 3 için bkz.: rm.coe.int/168006b65b, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 4 için bkz.: rm.coe.int/168006b65c, (30.11.2021) ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin notu için bkz.: www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&numSte=046&codeNature=0, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 5 için bkz.: rm.coe.int/168006ff5d, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 6 için bkz.: rm.coe.int/168007952b, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 7 için bkz.: rm.coe.int/168007a082, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 8 için bkz.: rm.coe.int/168007a083, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 9 için bkz.: rm.coe.int/168007bd22, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 10 için bkz.: rm.coe.int/168007bd28, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 11 için bkz.: rm.coe.int/168007cda9, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 12 için bkz.: rm.coe.int/1680080622, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 13 için bkz.: rm.coe.int/1680081563, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 14 için bkz.: rm.coe.int/1680083711, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 14bis için bkz.: rm.coe.int/1680084825, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 15 için bkz.: rm.coe.int/1680084831, (30.11.2021).

AİHS Ek Protokol 16 için bkz.: rm.coe.int/1680084832, (30.11.2021).

AYBAY Rona; İnsan Hakları Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2015, s.7. Ayrıca içtihat için bkz.: *Soering* v. Birleşik Krallık, 07.07.1989 tarihli karar (Başvuru no. 14038/88).

BM Antlaşması ve Adalet Divanı Statüsü, 4801 sayılı Kanun ile onaylanan ve 24 Ağustos 1945 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanan antlaşma metinleri için bkz.: www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6092.pdf, (30.11.2021).

BM Genel Uluslararası Hukukun Emredici Normları (jus cogens) için bkz.: legal.un.org/ilc/reports/2019/english/chp5.pdf, (28.05.2022).

BM İHEB, 24.08.1945 tarihinde, 6092 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan metin için bkz.: resmigazete.gov.tr/arsiv/6092.pdf, (28.05.2022).

BM İHEB'in okullarda okutulması, neşriyat yapılması hakkında Bakanlar Kurulu Kararı için 27.05.1949 tarihli 7217 Sayılı Resmî Gazete için bkz.: resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf, (28.05.2022).

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 4867 sayılı Kanun ile onaylanan ve 11.08.2003 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanan antlaşma metni için bkz.: resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm#4, (30.11.2021).

BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 4868 sayılı Kanun ile onaylanan ve 21.07.2003 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanan antlaşma metni için bkz.: resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm#2, (28.05.2022).

ÇINAR M.Fatih, DOĞAN Vehbi; Hukuk Bilimine Giriş, Nobel Akademik Yayınları, 1. Basım, Ekim 2020, Ankara.

DİKMEN CANİKLİOĞLU Meltem; “*Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasamız*”, DEÜ Hukuk Fakültesi Mahmut Tevfik Birsal Armağanı, 2001, İzmir.

DOĞAN, İlyas; İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, 2015, Ankara.

FENDOĞLU Hasan Tahsin, TURHAN Mehmet, YAZICI Serap, ATAR Yavuz, HAKYEMEZ Şevki Yusuf, BİLİR Faruk, METİN Yüksel, ÖZCAN Hüseyin, YANIK Murat, ABDULHAKİMOĞULLARI Erdal; Türk Anayasa Hukuku Mevzuatı, 3.Baskı, Adalet Yayınları, 2014, Ankara.

GEMALMAZ Mehmet Semih; Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, 3. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım, 2001, İstanbul.

GÖZLER Kemal; Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 10.Baskı, Ekin Yayınevi, 2018, Bursa.

GÖZLER Kemal; Türk Anayasa Hukuku, 3. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2019, Bursa.

HEKİMOĞLU Mehmet Merdan; “*1982 Anayasasına Göre İnsan Hakları Kavramı*”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C 5, S 7, Balıkesir, 2002.

KAPANİ Münci; İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Bilgi Yayınevi, 1987, Ankara.

KAYA İbrahim; Uluslararası Hukukta Temel Belgeler, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, 2016, Ankara.

KILKELLY Ursula; Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkı 8.Madde Kılavuzu, İnsan Hakları El Kitapları No.1, 2001, Almanya. Dijital erişim için bkz.: inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019113948ozel_hayat.pdf, (30.11.2021).

LIJPHART Arend; Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri, (Çev.Ergün Özbudun, Ersin Onulduran), Yetkin Yayınları, 1996, Ankara.

METİN Yüksel; “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Yaşamın ve Sağlıkın Korunması ile İlgili Olarak Taraf Devletlere Yüklediği Pozitif Yükümlülükler*”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 7, Sayı 27, 2010.

ÖDEN Merih ve ESEN Selin; “*Fundamental Rights and Freedoms in Turkey and the Turkish Constitutional Court*”, Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice, C 52, 2016.

ROAGNA Ivana; AİHS Kapsamında Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkının Korunması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, (Çev. Ayşe Gül Alkış Schäling), 1.Baskı, 2013, Ankara.

TEZCAN Durmuş, ERDEM Mustafa Ruhan, SANCAKDAR Oğuz, ÖNOK Rifat Murat; İnsan Hakları El Kitabı, 9. Baskı, Seçkin Yayınları, 2021, Ankara.

TURHAN Mehmet; “*Anayasanın Hak Temelli Yorumu ve Anayasa Yargısı*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 62, Sayı 03, 2007, Ankara.

YILDIZ Ceren; “*Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Hak İhlalinin Kanundan Kaynaklanması Sorunu ve Bu Soruna İlişkin Çözüm Önerileri*”, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S 1, 2021.

YÜZBAŞIOĞLU Necmi, Anayasa Hukuku Temel Metinleri, 8.Baskı, Beta Yayınları, 2012, İstanbul.

Bireysel Başvuru Kararları

AİHM Kararı, *A, B ve C / İrlanda* 16.12.2010 tarihli (Application no.25579/05) sayılı kararı için bkz.: <https://bit.ly/3trSnan>, (29.05.2022).

AİHM Kararı, *Affaire Guillot/Fransa*, 24.10.1996, hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-62630, (30.05.2022).

AİHM Kararı, *Aleksandr Makarov /Rusya* 14.09.2009 tarihli (Application no. 15217/07) sayılı kararı için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91758, (29.05.2022).

AİHM Kararı, *Benedik/Slovenya*, 24.04.2018, rayp.adalet.gov.tr/resimler/552/dosya/aihm-case-of-benedik-v-slovenia-turkce-tercume-28-06-202113-49.pdf, (30.05.2022).

AİHM Kararı, *Burghartz/İsviçre*, 22.02.1994 tarihli (Application no. 16213/90), karar için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57865, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Case of Chiristine Goodwin /Birleşik Krallık*, 11.07.2002, hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60596, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Case of Kotiy /Ukrayna*, 05.03.2015, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-152593>, (30.05.2022).

AİHM Kararı, *Case of Keegan /İrlanda*, 26.05.1994, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57881>, (30.05.2022).

AİHM Kararı, *Costello-Roberts /Birleşik Krallık*, 25.03.1993, hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57804, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Dürmaz/Türkiye*, 16.03.2021 tarihli ve (25831/18) sayılı karar için bkz.: hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-209386, Türkçe tercümesi için bkz.: inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/7032022142121DÜRMAZ.pdf, (28.05.2022).

AİHM Kararı, *Eminağaoğlu/Türkiye*, 09.03.2021 tarihli ve (Başvuru no. 76521/12) sayılı karar için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210715, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Hasan İlhan/Türkiye*, 09.11.2004 tarihli (Application no. 22494/93), kararı için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67346, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Marckx/Belçika* 13.06.1979 tarihli (Application no. 6833/74) sayılı kararı için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57534, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Segersted-Wiberg vd. /İsveç*, 06.06.2016, hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75591, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Şerife Yiğit/Türkiye*, 02.11.2010 tarihli (Application no. 3976/05) sayılı kararı için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144244, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Roemen ve Schmit/Lüksemburg*, 25.02.2003 tarihli (Application no. 51772/99) sayılı kararı için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60958, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Trocellier/Fransa*, 05.10.2006 tarihli, (B. No: 75725/01) sayılı karar için bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80880, (30.11.2021).

AİHM Kararı, *Vavříčka ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti*, 08.04.2021 tarihli, (Applications no. 47621/13 and 5 others), bkz.: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-209039, (30.11.2021).

AIHM Kararı, *Von Hannover* / Almanya 24.09.2004, hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61853. *Von Hannover*/Almanya (No. 2) 07.02.2012, hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109029. *Von Hannover* / Almanya (No. 3), 17.02.2014, hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126531, (30.11.2021).

AYM'nin 18.03.2021 tarihli, İptal Davası kararı, 2020/82 Esas (E.) - 2021/20 Karar için bkz.: Resmî Gazete 11.06.2021 gün ve Sayı 31508.

AYM Bireysel Başvuru Kararı, Muhammed Ali BAYRAM Başvurusu, 29.06.2016 tarihli, (Başvuru Numarası: 2014/4077) sayılı karar için bkz.: kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/4077, (30.11.2021).

AYM Bireysel Başvuru Kararı, Sevim Akat EKŞİ başvurusu, 19.12.2013 tarihli, (Başvuru Numarası: 20213/2187) sayılı karar için bkz.: kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2187, (30.11.2021).

AYM Bireysel Başvuru Kararı, Aslı Kırmızı DEMİR SEREN başvurusu, 15.04.2014 tarihli, (Başvuru Numarası: 2013/5680), sayılı karar için bkz. kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/5680, (30.11.2021).